

Tudor STAVILĂ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5901-1498>

Arhiva Națională a Moldovei și prioritățile achizițiilor publice ale operelor de artă între anii 1944-1962

DOI: <https://doi.org/10.52603/arta.2025.33-1.10>

Rezumat

Arhiva Națională a Moldovei și prioritățile achizițiilor publice ale operelor de artă între anii 1944-1962

Muzeul Național de Artă al Moldovei deține una dintre cele mai importante colecții ale patrimoniului artistic de la noi. Cu opere de artă națională și europeană care însumează peste 39 de mii de exponate, fără cele pierdute în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, valoarea acestora este inestimabilă. Istoricul acestor colecții constituite în perioada existenței RSS Moldovenești a fost la originea unor mituri sovietice, conform cărora Ermitajul, Muzeul Pușkin sau Muzeul Rus și Galeria Tretyakov au făcut donații generoase pentru fondarea muzeului de artă din Chișinău. Însă situația reală a fost complet diferită. Această discrepanță o descoperim studiind documentele Fondului cu numărul 2939 al Arhivei Naționale a Moldovei unde se află dosarele Muzeului Artistic de Stat al RSSM în limita anilor 1944-1962 și 1962-1972, cu numeroase procese verbale de achiziții sau donații. Anume aceste documente ne permit să înțelegem cum și de ce s-a apelat la o formă hibridă de propagandă, reieșind din politica de dezinformare pe care au dus-o instituțiile sovietice pe teritoriul fostei Basarabii interbelice. Ele demonstrează și demontează, cu lux și amănunte, metodele de a spune adevăruri pe jumătate adevărate și pe jumătate false, care desființează existența acestor mituri.

Cuvinte cheie: Muzeul Republican de Arte al RSSM, istoricul colecțiilor, cenzură, Arhiva Națională a Moldovei, mituri sovietice.

Summary

The National Archive of Moldova and the Priorities of Public Procurement of works of art between 1944-1962

The National Museum of Art of Moldova holds one of the most important collections of our artistic heritage. With national and European works of art totaling over 39 thousand exhibits, excluding those lost during the Second World War, their value is inestimable. The history of these collections established during the existence of the Moldavian SSR was at the origin of some Soviet myths, according to which the Hermitage, the Pushkin Museum or the Russian Museum and the Tretyakov Gallery made generous donations for the founding of the art museum in Chisinau. However, the real situation was completely different. We discover this discrepancy by studying the documents of the Fund No. 2939 of the National Archive of Moldova, which contains the files of the State Art Museum of the MSSR for the years 1944-1962 and 1962-1972, with numerous minutes of acquisitions or donations. These documents allow us to understand how and why a hybrid form of propaganda was resorted to, resulting from the disinformation policy that the Soviet institutions carried out on the territory of the former interwar Bessarabia. They demonstrate and dismantle, with luxury and detail, the methods of telling half-true and half-false truths, which abolish the existence of these myths.

Keywords: Republican Museum of Arts of the MSSR, history of collections, censorship, National Archive of Moldova, Soviet myths.

Realismul socialist este una dintre temele care nu a fost prea studiată de cercetători, nici în Republica Moldova, dar nici în România, chiar dacă au trecut deja peste trei decenii de la dispariție. Principalul motiv al acestei incertitudini se referă la imperativul cercetărilor despre noile stiluri și curente apărute în regiunile noastre, despre tangența artelor locale la cele europene, uitând des-

pre o perioadă a comenzii de stat, a cenzurii comuniste, a dogmatismului ideologic și a tematicii elogioase, frecvente în expozițiile timpului. Cazul suscită interes pentru că în Moldova socialistă și România realismul socialist a fost un proces diferit, cu rădăcini și aspecte diverse, care prin comparație deschid un nou orizont de cunoaștere al acestei metode, fabricate de dictatura comunistă.

În România de astăzi sunt cunoscute doar câteva surse care abordează acest subiect.

Pentru noi prezintă un interes deosebit monografia jurnalistei Valentina Ursu, *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale. 1944-1991*, care publică documentele oficiale ale instituțiilor sovietice din domeniul artelor (literatură, muzică, arhitectură, teatru și arte plastice) în RSS Moldovenească [17, p. 156]; [17, p. 158]; [17, p. 491]; [17, p.138]; [17, p. 173-174]; [17, p. 219]; [17, p.224]; [17, p.99]; [17. p.221]; [17, p.68]; [17, p.29].

În această perioadă au existat trei instituții care au punctat evoluția realismului socialist în RSS Moldovenească- Școala Republicană de Arte Plastice (actualul Colegiu de Arte Plastice *Alexandru Plămădeală*), Uniunea Artiștilor Plastici din Moldova și Muzeul Național de Artă. Fiecare dintre ele, prin funcțiile sale, au determinat politica de cadre, a direcțiilor de dezvoltare și a rezultatelor obținute. Dar cele mai autentice informații se află în Arhiva Națională a Moldovei unde se păstrează documentele transmise, cândva, de Muzeul de Artă al RSS Moldovenești. Anume aici, în Fondul cu numărul 2939 al Arhivei Naționale a Moldovei unde se află dosarele Muzeului Artistic de Stat al RSSM în limita anilor 1944-1962 și 1962-1972, cu numeroase procese verbale de achiziții sau donații, acestea fiind și ultimele documente transferate de muzeu.

Studierea acestor dosare ale muzeului a fost condiționată de numeroasele legende, conform cărora pentru formarea colecțiilor au fost efectuate donații din partea Muzeului Pușkin, Ermitajului, Galeriei Tretyakov sau din partea Muzeului Rus. În fondul respectiv nu am descoperit numeroase acte care ar confirma aceste transferuri. Cu excepția donațiilor private ale colecțiilor lui Pavel Șilingovschi și ale Anei Croitor-Phakadze, principalul donator a fost Comisia de achiziții din Moscova și Direcția principală a Secției de arte a Sovnarcom-ului sovietic. Urmărind evoluția achizițiilor și a donațiilor observăm diferența dintre lucrările care au fost primite cândva și situația în colecțiile muzeului la ziua de astăzi.

Odată cu ocuparea Basarabiei de către sovietici în decembrie 1944 este luată decizia de a fonda Muzeul Artistic de Stat al RSSM căruia i s-a conferit categoria I de salarizare. Director al muzeului este numit A.Lukianov, persoană, care a dirijat în anul 1940 transferul în Harkov, a operelor donate de pictorii basarabeni pentru fondarea Pinacotecii municipale în 1939.

Din zecile de dosare ale fondului cu numărul 2939 au fost selectate doar informațiile care se referă la transmiterea operelor, a numărului lor și ale reprezentanților care au semnat actele.

Primul dosar, cel mai timpuriu aflat în arhivă este *Actul despre transmiterea operelor de artă a Comisiei de achiziții din Moscova* (care oferă date despre primul transfer de lucrări către Chișinău ne informează: În baza deciziei Comisiei de achiziții de la Moscova și a șefului Direcției principale a Secțiilor de arte tov.Sâsoev din 18.11. 1944, nr. IZO-16, K.Frolova a transmis, iar directorul Muzeului din Chișinău, tov.A.Lukianov a primit, în baza procurii Sovietului Comisarilor Norodnici din RSSM din 17.11.1944 cu nr.12/21 următoarele opere pentru păstrare în Muzeu: 51 lucrări de pictură: 5- de sculptură și 48- de grafică, fără a fi specificată informația despre donatori [1, F. 2939, d. 3, 3 p.].

Următorul dosar conține o *Informație despre completarea colecțiilor muzeului între anii 1944-1951*, fiind specificată restructurarea muzeului. Astfel, în 1947 muzeul a fost trecut din categoria I la categoria a III-a, ceea ce s-a răsfrânt și asupra colecțiilor. În anii 1944,1945,1946 și prima jumătate a anului 1947 din surse centralizate au fost primite 712 lucrări de artă. După 1947 până la sfârșitul anului 1951-doar 68 de lucrări. Colaboratorul muzeului specifică, că ... *Neajunsul principal al lucrărilor primite (majorității) se referă la faptul că ele se află în depozite și nu pot fi expuse din cauza unor calități artistice slabe. Exemple: tabloul lui Iakovlev Cinematografia sovietică este o pânză mare cu prezentarea naturalistă a sticlelor de vodkă și diferite mărci de vin; la A.Gherasimov-Stalin și Mikoian- chipurile sunt atât de deformate în desen și culoare, iar la Preobrajenski- Budionii printre generali- o pânză mare cu mulți generali călăreți în frunte cu Budionii care pozează pentru un fotograf de piață. Tabloul nu este finalizat, unele portrete se văd ca niște caricaturi slabe. Lucrarea lui Konionkov- Proiect pentru monumentul lui G.Kotovski- a fost respinsă la concursul unional, sculptorul deformând proporțiile calului, semănând cu o mârțoagă. Chipul lui Kotovski poate fi comparat cu un student burghez și nu are nimic comun cu legendarul erou al revoluției ruse. Lista poate fi continuată, considerând, că muzeul nu se completează cu opere, ci cu exponate arheologice...* Informația respectivă a fost prezentată autorităților sub semnătura colaboratorului muzeului Matus Livșiț [2,F. 2939, d.2, 2 p.].

În procesul verbal al *Actului de achiziție din perioada 03.04.1945-06.08. 1945* prin Actul din 15.06. 1945, nr. 1940 de la Comisia de Achiziții din Moscova, reprezentanta K. Frolova în baza deciziei Direcției principale a Comitetului pentru afacerile artelor- P.Sîsoev au predat, iar directorul muzeului A. Lukianov a primit următoarele opere de artă: -Pictură sovietică- 17 lucrări (figurează Yuon- *Peisaj cu figură și La Uzkom*; Tarhov- *Sarcofagul lui Godunov*; Rešetnikov F.- *Nemții în Kerci* etc) ; Pictură interbelică – 33 de lucrări (Șișkin cu *Studiu*; Rizzoni-*Cardinalul*; Levitan- *Cărăriuie în Ostankino*, *Cocioabe seara*; Vasnețov V.- *Studiu pentru Măcel*; Grafică – 38 de lucrări din ambele perioade (Șișkin- *Album cu acvaforte*- 27; Kramskoi cu 2 *nuduri bărbătești*; Vrubel -*Marea, Îngerul și 2 frontispicii pentru carte* [3,F. 2939, d.7, 13 p.].

La 1 decembrie 1946 Valentina Poleacov și Kir Rodnin au semnat actul privitor la primirea a 368 de exponate de pictură și grafică în suma de 727.834 de ruble printre care , la paginile 41-42, figurează și mobilierul artistic: *Masă din malahit, masă rotundă aurită, divane aurite, fotolii mari și mici- 4, scaune mici aurite-8, dulap cu sticlă aurită-1, fotolii mici din lemn negru, aurite-2, trumouri mari cu suport de malahit, în rame aurite-2, oglinzi mari în rame aurite-2, vază chineză mare din porțelan*. În total -42 de denumiri. Astăzi în muzeu figurează doar câteva piese de mobilier preluate din casele Kligman și Herța în 1944. Unele dintre ele au fost transmise pentru folosință demnitarilor de partid, confirmate de Cartea de Inventar al Muzeului. La pagina anterioară (41) pe verso sunt indicate numărul pieselor: pictură și grafică-366 exemplare; sculptură-36 unități; artă populară-149 exponate; mobilier artistic-36 unități. Pictura reprezintă pictori din MSSR, Rusia și Europa -137 de denumiri. În rezultatul inventarierii petrecute au fost înregistrate, din partea administrației, cheltuieli financiare nemotivate de 114.810 mii ruble: pentru 13 covoare – 37.800 ruble, pentru reparație – 70.000 ruble, pentru fotografiere – 3660 ruble, pentru reclamă – 1248 ruble, pentru care A.Lukianov a fost demis, director fiind numit Mihail Grecu [4, F. 2939, d.11, 59 p.].

În luna decembrie 1947 are loc o nouă inventariere unde figurează și operele de grafică ale lui Somov- *Peisaj cu figuri, Străzile Parisului, P-tul necunoscutei*; Vrubel- *Înger*; Kramskoi- *Model, Portretul dnei Pomeranțev*, Repin- *Doamna cu câțel și donația lui Șilingovschi*- 192 de opere inclusiv -37 pictură (pagina 14). La pagina 26 se menționea-

ză sculptură- 6 opere de Plămădeală, busturile lui *Alexandru I, Nicolai I, Alexandru II* (autori anonimi) și o lucrare de Vladimir Dobroșinski. La paginile 30-37 figurează opere de pictură, printre care – Gheorghe Juster- *Portretul lui Kotovski* și 5 goblenuri europene-*Întrecere cu bărci, Lupta de la Waterloo, Nelson rănit, Flori și Peisaj* (paginile 32-33). La pagina 34 figurează Z.Serebreakov cu *Portretul unui copil*, K.Korovin- *Autoportret*. La pagina 36- Gheorghe Juster- *Portretul soției*, iar la pagina 37- compoziția lui Ioachim Postolachi- *Execuția basarabenilor*. În total- 243 de lucrări [5,F. 2939, d. 18, 58 p].

Direcția pentru problemele artei din orașul Leningrad a transmis, în 1947, Muzeului Republican de Artă Plastică din RSSM, în conformitate cu testamentul pictorului, circa 400 de lucrări ale pictorului Pavel Șilingovski (1881-1942), originar din Moldova. Printre operele donate figurează desene, gravuri și schițe, consacrate Basarabiei, dar și o colecție impresionată de gravură europeană și rusă din secolele XVIII-XIX.

La 22 martie 1949 are loc o nouă inventariere în legătură cu schimbarea directorului (numele nu figurează în document), act semnat de Lazăr Dubinovschi, Kir Rodnin și custodele-șef- Șalamova, prin care Mihail Grecu transmite următoarele lucrări: Pictură- 294 de unități; colecția Șilingovschi (45 opere de pictură, 403- de grafică), opere de sculptură- 58, lipsind lista mobilierului artistic .

Inventarierea din 24.09. 1949 efectuată de o comisie în componența lui Rostislav Ocușco, Anton Mater și a colaboratorului Litvac, figurează: Artă populară- 64 unități; Pictură - 321 unități printre care și 5 portrete ale ofițerilor sovietici-*Svalov, Smirnov, Mașcov, Voiveț* de Moisei Gamburd. La pagina 11 mai figurează un goblen- *Rahil la izvor*. Operele nominalizate lipsesc în colecțiile muzeului. Dosarul nr.48 reflectă inventarierea din 19.04.1950, unde custodele-șef P.Kravcenco cu participarea lui Kir Rodnin transmite noului director (numele lipsește) colecțiile de pictură- 361 de unități, colecția lui Pavel Șilingovschi-953 unități, sculptura - 81 unități, inclusiv lucrările lui Vladimir Dobroșinski- *Bareliefurile Stalin și Lenin*. Și din nou apare compartimentul *mobilier artistic*- 42 unități [6, F. 2939, d. 28, d.31, 34 p.].

Următorul dosar, prezintă procesele verbale pentru achiziții din perioada 11 noiembrie 1951- 20 decembrie 1951, în total 5 pagini. Comisia în componența lui Matus Livșiț, Kir Rodnin și Leo-

nid Grigorașenco confirmă achiziționarea lucrărilor lui Moisei Gamburd, Claudiei Cobizev, Lev Averbuh, Vladimir Dobroșinschi, Leonid Grigorașenco, Alexandr Foinițki, Gorșkov, Lazăr Dubinovschi, fiind refuzate lucrările lui Boris Șirocorad, Evgheni Merega și o pictură a lui Moisei Gamburd. În același act mai figurează achiziția unor lucrări ale pictorilor ruși: V.Tropinin- *P-tul artistului Ognivțev* de la colecționarul A.Gordon; I.Repin- *Visul lui Iacob* /creion; Makarov – *Portrtt feminin/ulei*; Surikov – *2 desene pentru St.Razin*; Vilevalde – *Scenă de gen/ulei*; Kovalevski – *Călăreții* /grizail, 2 unități; Fl. Rossi – *P-t feminin/ulei*; Reabușkin – *Costume boierești/creion*; Gvido Reni – *Madona/carton*.

Actul din 25 octombrie 1951 confirmă scimbarea conducerii muzeului. Probabil, se are în vedere plecarea lui Mihail Grecu și instalarea în funcție a lui Ion Jumati confirmată de semnăturile revizorului I.Gutman, Matus Livșiț și a contabilului R.Kighel. astfel noului director i se transmit: Pictură- 401 unități; Pictura lui Pavel Șilingovschi – 46 unități, Grafică – 953; Grafică – 678; Sculptură – 90; Artă populară – 190, lipsind informația despre mobilierul artistic

La 15 decembrie 1951 are loc o nouă achiziție a exponatelor de la persoane fizice aduse din Rusia cu participarea lui D.Prilepov, de la Minister, Ion Jumati, Matus Livșiț, din partea muzeului și reprezentantul Sovietului de miniștri- A. Kirtoka. Au fost achiziționate lucrările lui G. Miasoedov- *Amurgul*; V.Polenov- *Pe lacul Lido*; Sudkovski- *Marea și Marea în zi pospmorâtă* de I.Endogurov [7, F. 2939, d. 56, d.69, d.75, 4 p.].

În actul de achiziții din 6 iunie 1953 și 5 noiembrie 1953 (dosar nr.97) cu participarea președintelui D.Prilepov și a membrilor Lazăr Dubinovschi, Alexei Vasilev, Kir Rodnin și a lui Matus Livșiț au fost selectate și aprobate mai multe lucrări al plasticienilor locali, fiind respins tabloul *Pregătire pentru școală* de Valentina Rusu-Ciobanu (Proces verbal nr.2 din 23.07.1953).

În același an prin actul din 8 februarie 1953 se confirmă furtul tabloului lui V.Tropinin - *Călușarul novice*, directorul Ion Jumati motivând furtul din cauza faptului, că muzeul dispune de puțini supraveghetori [8, F. 2939, d.102, 3 p.].

În 1955 muzeul de artă transferă Muzeului Ținutului Natal la 12 februarie și 25 noiembrie 195539 de lucrări semnate de Mihail Grecu, Moisei Gamburd, Dmitri Sevastianov, Pavel Bespoiasnâi și Boris Nesvedov, iar la 22 iulie 1955, transmi-

te Galeriei Tretiakov două lucrări ale lui K.Savițki – *Studiu și Peisaj* [9, F. 2939, d.139, 16 p.].

În anul 1955, la Muzeul de Artă din Chișinău a fost vernisată o expoziție de pictură vest-europeană din fondurile Ermitajului din Leningrad. Expoziția cuprindea opere de artă realistă din secolul XVI. În cadrul ei au fost incluse 111 lucrări ale maeștrilor olandezi, flamanzi, scoțieni, printre care *Pruncii Hristos și Ioan Botezătorul* de Rubens, *Portretul lui Henrik al IV-lea* de Antonis van Dyck, *Portretul unui bătrân* și o copie micșorată a uneia din creațiile principale ale pictorului olandez Rembrandt, *Paza de noapte* [10, F. 2939, d. 172, 45 p.].

Cea mai masivă transmitere și primire a exponatelor are loc între 30 ianuarie și 21 decembrie 1957, când muzeul transferă cinci lucrări Hotelului Consiliului de Miniștri, iar pe 30 aprilie 1957 primește de la Moscova *Expoziția de Artă din RSS Română* prin actul semnat de Eleonora Romanescu, documentele fiind lipsă. În schimb, s-au păstrat informațiile de la 13 mai 1957 despre donația muzeului oferită de partea română a unor sculpturi semnate de Sobata (*Nașterea gândirii/Ghips*), Coș (Țăran din Ardeal/ghips), Ion Irimescu (*Bustul lui O.Băncilă/ghips* – cu pierderi), iar de la Galeria Tretiakov muzeul recepționează *Portretele generalului-maior I.Turcianinov și a colonelului Tatarinov* de Kitaika. Puțin mai târziu, prin actul de la 25 mai 1957 se confirmă trimiterea la București a lucrărilor lui Corneliu Baba (*Portret feminin*), Octav Angheluță (*Portretul bunelului*) și a lui Lucian Grigorescu- *Răsărit de soare*. În același an la 17 iunie 1957 se documentează donația familiei Croitoru de la Moscova a două lucrări, semnate de Tropinin (*Portret feminin*) și Orlovski (*Portretul păstrătorului de chei*), actul fiind confirmat de semnătura lui Matus Livșiț [11, F. 2939, d.121,16 p.].

Anterior, în anul 1954 printre alte acte despre achiziții, figurează donația Anei Condrat Croitoru din Moscova a lucrării lui Leonid Turjanski- *Peisaj* [12, F. 2939, d.224, 81 p.].

Nu întotdeauna însă expozițiile trimise la Chișinău erau completate cu opere de valoare. Un exemplu de acest fel poate servi expoziția din fondurile Galeriei Tretiakov, deschisă la 30 martie 1954 la Chișinău. Calificată ca un „eveniment însemnat în viața culturală a RSSM”, expoziția cuprindea opere ale unor asemenea pictori ruși, ca Alexei Venețianov, Ivan Kramskoi, Ivan Aivazovski, Ivan Șișkin, Serghei Gherasimov ș.a. În total au

fost expuse circa 600 de lucrări. Însă, cu unele excepții, ele nu erau cele mai prețioase opere ale acestor autori, ci tablouri de nivelul II sau chiar III, adică opere de o valoare artistică joasă, iar unele dintre ele au fost prezentate de schițe. Astfel, spectatorul chișinăuian a fost lipsit de posibilitatea de a admira frumusețea valoroaselor opere ale pictorilor clasici ruși.

Cele mai mute achiziții de la persoane private din Moscova, multe dintre care nu mai sunt astăzi în colecțiile muzeului au avut loc între anii 1952-1958. În documentele arhivei se specifică că de la A.Gordon a fost cumpărat tabloul lui Bronnikov- *Călugării*; de la Ana Croitoru - *Studiu pentru Bunavestire* de Surikov; de la P. Abașin - *Lectura scrisorii* de Ţelebrovski, *Vedere spre Vezuviu* de Vorobiov, *Barcă cu pânze* de Orlovski, *Peisaj de Polandez și Peisaj din Alpi* de un anonim (Levitan?) [13, F. 2939, d.249, 60 p.].

La acel moment în săli erau expuse- *Fetiță* lui Arhipov, *Lacul Rudoiar* de Bialânițki-Birulea, *Parcul din Sveșnikov* de Vasnețov, *Portretul lui Repin* de Verhoturov, *Portretul lui Kupor* de Jivago, *Portret feminin* de Kolin, *Autoportretul* lui Korovin, *Livadă* de Meșcerski- *Dimineața pe Rion* de Korin, *Sf. Sebastian* de un anonim, *Portretul unui tânăr* de Șemeakin, *Portret feminin* de Dezario, *Doi copii, Bărbat cu copil și 6 goblenuri – Întrecere cu bărci; Lupta de la Vaterloo; Nelson rănit; Împăratul Franz-Iosif; Napoleon călare; Rahil la izvor.*

În același timp au fost achiziționate, de la Moisei Gamburd – *Portretele lui Lebedenco, V. Muhin, Svalov, Smirnov, Mașkov și Sliveț*. În continuare trei studii ale lui Levitan (*Aleie în parc, Cocioabe, Cimitir*), *Stradelă în Paris* de Somov, mai multe lucrări ale lui Makovski (*Ucraineanca, La piață, După vânătoare, Șișkin la studii, Gogota* lui Polenov, *Sat rusesc și Vacă pe pagiște* de Klodt, *Ruinile Coloseumului* de Vereșceaghin, *Marea Mediterană* de Aivazovski, *Ruine* de A. Ivanov, *Pădurea din Boulogne* de Vasnețov. *Portretul italiencei* de Polenov, *Portret de bărbat* de Briulov și o copie a lui Rembrandt-*Suzana și bătrânii*, comisia confirmând lipsa a 21 de picturi ale lui Jumati, Erșov, Gherasimov, Iakovlev, etc [14, F. 2939, d. 249, p.3].

În actul de achiziții din 1961 pentru întâia oară figurează Muzeul Pușkin care transmite muzeului la 6 august 1961 următoarele lucrări: Van Veen- *Venus în ferăria lui Vulcan*; *Madona cu Pruncul*- Școala lui Fragonar; Diupré - *Peisaj rural*; *Coborâre de pe cruce* – copie după Rubens, lucrarea unui anonim-*Irod și Solomeia* și un *Peisaj*

de Nesterov [15, F. 2939, d.37,p.52-57; d. 107, p. 110-112].

În anul următor intervin schimbări în administrația muzeului, la 18 martie 1962 director este numit Igor Vieru, iar peste un an, în 1963 funcția de director îi revine lui Mihail Petric.

Anume în aceste timpuri la muzeu apare donația familiei Croitoru din Moscova, fapt confirmat de Actul de achiziții din 28 decembrie 1967, semnat la Moscova și se referă la 9 opere achiziționate de Muzeul din Chișinău de la Sofia (Craitor) Phakadze și Sofia Doka-Craitor (Ana decedase de curând) care făceau parte din arta rusă și cea europeană, și 17 lucrări donate, inclusiv 2 tablouri ale fratelui său (*Copia portretului lui Savva Mamontov și Ucraineanca*) și două picturi ale Anei (*Natură statică cu banane și Natură statică cu gheorghine*). În inventarul operelor donate mai figurează un excelent bust sculptural al lui Ion Croitoru, realizat de alt basarabean, sculptorul Nichifor Colun, dar și *Portretul Anei Croitor* pictat de Igor Grabar. Din donație făceau parte *Figură feminină* de Vladimir Makovski (1883), *Portret feminin* de Fiodor Botkin, În câmpie de Constantin Korovin (1917), *Portret feminin* de Grigori Miasoedov, *Portret de bărbat* (anonim, 1778) o lucrare de Schirens H. (*Bărbat cu cal*, 1830), una de Jean Van Goyen (*Mal de râu*, sec XVII) și alte patru tablouri ale unor pictori necunoscuți din secolele XVIII-XIX.

Pentru noi cea mai importantă parte a colecției o reprezintă cele 17 opere primite în dar, care conturează cercul pictorilor și interesele artistice ale familiei. Patru dintre ele sunt opere ale unor autori anonimi din secolele XVIII-XIX și în egală măsură pot fi atribuite pictorilor europeni sau ruși. Este vorba de *Peisaj marin cu vas de navigație* (mijlocul secolului XIX), *Scenă de gen din antichitate* (a II-a jumătate a secolului XIX), *Portret de bărbat* (1778) și *David cântând la harpă* (secolele XVIII-XIX), motiv frecvent întâlnit în miniatură (secolul XIII), icoană (secolul XVI) și în arta europeană din secolul XVII), iar în cea rusă – în secolul XIX [16, F. 2939, d. 29, p.1].

Viața muzeală s-a concentrat și s-a redus doar la capitală. Muzeu de artă plastică nu au fost constituite în alte orașe ale republicii. Cu toate că Fondul Plastic a deschis în unele centre raionale săli de expoziții și galerii de tablouri, făcând posibilă organizarea unor expoziții de grup și individuale, acestea au contribuit, într-o măsură insuficientă, la popularizarea artei. Potrivit tradițiilor timpului,

majoritatea expozițiilor ambulante erau organizate cu prilejul sărbătorilor oficiale: aniversările „revoluției proletare”, 1 mai, 25 octombrie, aniversările „constituirii RSSM”, marcarea succeselor realizate în „construirea socialismului” și includeau lucrări artistice ce proslăveau aceste date și activități. Doar o simplă enumerare a acestor manifestări ne demonstrează gradul de dependență al artelor plastice de comandamentul politico-ideologic.

Un alt aspect pentru activitatea artiștilor plastici din Moldova Sovietică era cenzura ideologică. Coordonarea activității plasticienilor în primul deceniu postbelic a fost realizată prin intermediul Secției de artă plastică a Direcției pentru problemele artei a RSSM.

În sistemul *artei angajate* din R.S.S.M. rolul hotărâtor în dirijarea procesului artistic l-au avut comisiile de experți de pe lângă Ministerul Culturii care aprobau temele și achiziționau lucrările pentru colecțiile statului. Pe parcursul celor cinci decenii de activitate a acestor consilii fondurile muzeale reprezintă azi un depozit de lucrări pe teme dintre cele mai variate (de la *Tipografia «Iskra» la Chișinău* (Moisei Gamburd) până la tripticul *Libertate* de Vladislav Obuh) și care constituie circa 50% din partrimoniul artei contemporane moldovenești.

Pentru sporirea eficienței acestei secții, precum și pentru organizarea activității comisiei de procurare a operelor artistice din cadrul Muzeului de Arte Plastice, la 21 februarie 1952 Direcția pentru problemele artei emite un ordin prin care se constituie un consiliu artistic, se aprobă o nouă componență a comisiei pentru procurarea operelor artistice și se instituie Consiliul științific al Muzeului de Arte.

În componența Consiliului artistic al Uniunii Artiștilor Plastici au fost incluși: Lazăr Dubinovschi – maestru emerit în arte, șeful Secției de arte plastice, președinte al Consiliului; Ion Jumati – președintele Uniunii Artiștilor Plastici Sovietici din Moldova, vicepreședinte; Kir Rodnin – specialist în studiul artelor; A. Mater-Coroveanschi – pictor; Ivan Tazov – pictor; Alexei Vasiliev – maestru emerit în arte, pictor; Boris Șirocorad – pictor.

Comisia pentru procurarea operelor artistice din cadrul muzeului a fost formată din Dmitri Sevastianov – președinte, Leonid Grigorașenco, Kir Rodnin, Moisei Gamburd, Mihail Grecu – membri. Consiliul științific al Muzeului de Arte Plastice avea următoarea componență: Kir Rodnin

– președinte; Alexei Vasiliev –maestru emerit în arte, Lev Kaț-Ceza – cercetător în domeniul artelor; G. Popov – pictor; Mihail Grecu – directorul Muzeului de Arte.

În unul din articolele lui Lev Ceza, publicat în ziarul Moldova socialistă, sunt analizate lucrările plasticienilor celei de-a șaptea expoziții care a avut loc în anul 1947 și care ilustrează elocvent tematica solicitată a partidului. Astfel, cele mai interesante lucrări autorul le consideră -bustul *Academicianului Filatov* de Iacob Parovicenco, sculpturile Claudiei Cobizev (*Kotovski în mijlocul norodului și Moldoveanca*), *Marinarul* de Leonid Fitov, dar mai ales picturile lui Moisei Gamburd (*La învățătură, La tors, Fata cu răsărită* etc. în care sunt redată real chipurile oamenilor noi sovietici. George Juster este prezent cu *Boris Glavan-eroul Krasnodon-ului*, cu *Pădurarul și Tatăl lui Glavan* cu calități pictoricești. Tot aici e amintită pânza tânărului Mihail Grecu – *La fabrica de țesătorie*. Grafica se limitează doar la caricaturile lui Boris Șirocorad (*Churchill în lumină nouă, Franco, Diplomația atomică și La straja păcii*). Ca tradiție odată cu ajunsurile însemnate autorul identifică și unele lacune slab fiind înfățișate *pictura peisajistă și grafica*.

În documentele și materialele cu privire la soarta culturii naționale sub dictatul PCUS din anii 1957-1970, Valentina Ursu reproduce procesul verbal al ședinței Comisiei de experți a Colegiului Ministerului Culturii din 19 septembrie 1969, despre prelungirea contractelor pentru expoziția republicană consacrată celor 100 de ani de la nașterea lui V.I. Lenin. În decizia ședinței se anunță că contractele sunt prelungite până la 15 ianuarie 1970 cu următoarele personae: African Usov- tabloul *Pentru fericirea omenirii* – 2500 rub.; Leonid Fitov – sculptura Felix Dzerjinski – 1200 rub.; M. Brukman-seria de ilustrații pentru carte despre V.I.Lenin – 900 rub.; Ludmila Țoncev-Portretul învățătoarei Stadnicov – 700 rub.; L.Constantinova-goblenul *Triumful revoluției* – 1100 rub.; Alexei Novicov- *Ferarii* – 1500 rub.; Iuri Horovski- *Bustul actriței Melentiev* – 1000 rub.; Iosif Kitman- sculptura *Întâi mai* – 2000 rub.; Isai Cârmu-seria ilustrații pentru cartea despre V.I.Lenin – 1500 rub.; Vasile Toma- *Nistrule pe malul tău* – 1800 rub.; Filimon Hămuraru-*Cântecul bucuriei* – 1500 rub., iar scenografi Alexandr Șubin și Constantin Lodziiski urmează să fie remunerați cu 1250 ruble pentru decorul spectacolelor În numele revoluției și *Aurelia*.

În această listă mai figurează Ghenadi Dmi-
triev cu pictura *Pământ țaranilor* (1800 rub.),
African Usov cu linogravura *Uniunea luptei pen-
tru eliberarea clasei muncitorești a Rusiei* (1600
rub.), Iuri Șibaev – tabloul *Dic-Dicescu la V.I Le-
nin* (2000 rub.), Stanislav Bulgakov și Aurelia Ro-
man- tripticul *Serghei Lazo* (2000 rub.), Alexei
Ivonin- tabloul *La Academia de Științe a Moldovei*
(1500 rub.), Claudia Cobizev- *Femeile țării sovie-
tice* (2500 rub.), procesul verbal fiind semnat de
redactorul-șef a comisiei-Lazăr Dubinovschi .

Multe dintre lucrările nominalizate nu sunt
cunoscute și puține dintre ele au participat la ex-
pozițiile ulterioare, dar importantă este tematica
care reflectă condițiile compromisului pictorilor
pentru a avea o viață decentă

După cum se sublinia în literatura de speci-
alitate din acea vreme, *pictura ajută în formarea
idealurilor politice ale oamenilor sovietici, tabloul
prezentând imagini concrete... Pictura istorică so-
vietică moldovenească, se menționa în continuare,
contribuie la formarea chipului moral al construc-
torului comunismului, ea aduce exemple vii de
eroism, de bărbăție și devotament în lupta pentru
interesele poporului* .

Realizarea tabloului tematic, compozițional
a fost problema cea mai acută și mai discutată în
cadrul Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova.
Creațiile de genul istorico-revoluționar din arta
plastică a Moldovei în primul deceniu postbelic
poartă amprenta vremii în care au fost realizate.
Tema istorico-revoluționară (în baza materialului
local) capătă o însemnătate hotărâtoare. Se pictea-
ză tablouri despre începutul „mișcării marxiste” în
Moldova, revoluția din 1905-1907, răscoalele țără-
nești, lupta „eroică” a moldovenilor pentru puterea
sovietică, evenimentele din 1917, apoi urmează
episoadele din cel de-al Doilea Război Mondial.
Această tematică a fost reflectată în lucrările lui
Moisei Gamburd, Mihail Grecu, Ion Jumati, Con-
stantin Chitaica, Igor Vieru, Vilhelmina Zazersca-
ia, Lazăr Dubinovschi, Claudia Cobizev, Lev Aver-
buh, Iosif Cheptănaru ș.a. [18, p.156].

O însemnătate aparte în dezvoltarea artei, în
educația estetică a cetățenilor a avut-o pregătirea
cadrelor în domeniul artelor plastice. Rolul ho-
tărâtor în acest caz l-a jucat Școala de Desen din
Chișinău, înființată încă în anul 1888 (din 1944
până în 1991 a purtat numele „I. E. Repin”). Școa-
la Republicană de Arte Plastice, succesoarea Șco-
lii de Belle-Arte din Basarabia, care și-a reînscut
activitatea la Chișinău în 1944, cu 23 elevi.

În anul următor ea își mărește contingentul
prin deschiderea secției pregătitoare. Astfel, în
1945, aici, își făceau studiile 80 de elevi: 29 de elevi
la secția pregătitoare, 48 de elevi la secția de arte și
3 – la secția de sculptură .

În următorii ani se deschide un internat pen-
tru copiii din republică. În scopul familiarizării
elevilor cu operele artei universale se acordă anu-
mite alocații pentru deplasări în orașele Moscova
și Leningrad, fiind instituite 5 burse nominale –
toate purtând numele unor pictori ruși: A. Suri-
kov, I. Repin, V. Serov, I. Levitan, A. Savrasov.
Totuși, problemele asigurării școlii cu cadre di-
dactice calificate, cu materiale didactice etc. erau
deosebit de acute. Bunăoară, în cadrul ședinței ac-
tivului oamenilor de artă din republică de la 24-25
octombrie 1945 se sublinia că „o situație nefavo-
rabilă s-a creat în școala de artă, când unele cadre
didactice și de conducere au o pregătire profesio-
nală inferioară pregătirii studenților anilor III-IV.

În raportul despre situația Școlii de Arte
Plastice la 20 decembrie 1949, fiind și cea mai
timpurie informație, se constată că Școala a fost
completată cu 20 de pedagogi, inclusiv, 10 -pentru
disciplinele de specialitate cu studii superioare –
8, cu studii nefinalizate – 6 și cu studii medii – 6.
Dintre ei membri de partid erau: 1, comsomoliști
– 4 și fără de partid – 15. După etnii în Școală acti-
vau: moldoveni – 2, ruși – 12, ucraineni – 1, evrei
– 5. În acel moment la studii erau încadrați 120
de studenți- ruși 56, ucraineni – 32, moldoveni –
13, evrei – 8, belorus-1, bulgar – 1 și mordvin – 1.
Dintre ei, 27 au absolvit școala medie, iar 93 – fără
finalizarea școlii, inclusiv 1 comunist, 65 comso-
moliști, iar fără partid – 49. Directorul, Ivan Eršov,
care semnează raportul, mai specifică că în 1949-
1950 au absolvit școala 24 de studenți, inclusiv 2
sculptori. După regiuni, 18 studenți erau originari
din Transnistria, din RSSM-43, restul – 53 din di-
verse ținuturi ale URSS. La sfârșitul studiilor se
confirmă plecarea din școală a 17 persoane [24,
p.219]. Suplimentar la cele relatate anterior, în
aceiași informație pentru anii 1949-1950, se no-
tează că din octombrie 1944 au absolvit Școala 25
de studenți, inclusiv 3 sculptori. Șapte dintre ei au
fost trimiși la studii, 6-au devenit membri ai Uni-
unii, 1 persoană activează în Letonia, iar 11-au
fost repartizați în școlile pedagogice din Moldova.

O altă componentă importantă a instaurării
realismului socialist în RSSM a fost constituirea
Uniunii Artiștilor Plastici în anul 1944, pentru
care deja, în luna august 1943 Consiliul Comisari-

lor Poporului din RSSM cu reședința la Moscova a aprobat componența acestuia: Alexei Vasiliev – secretar responsabil, Moisei Gamburd și Alexandr Tarabukin – membri .

În octombrie 1945 uniunea avea 16 membri, dintre care 12 pictori, 2 sculptori, 1 grafician și un scenograf, inclusiv: Alexei Vasiliev, Pavel Bespoinasni, Moisei Gamburd, Eugenia Gamburd, Rostislav Ocușco, Ioachim Postolachi, Pavel Piscariov, Valentina Neceaev, Serghei Ciocolov, Grigori Furer, Grigori Popov, George Juster, sculptorii Lazăr Dubinovschi, Vladimir Dobroșinschi, scenograful Grigori Kurennoi și graficianul Simion Polingher.

Statutul uniunii, aprobat abia în anul 1948, determina obiectivele prioritare, structura organizatorică, drepturile și îndatoririle funcționale ale membrilor ei. Misiunea acesteia era definită în scopul și sarcinile uniunii: a) participarea activă la reconstrucția economiei și culturii republicii moldovenești distruse de ocupația româno-germani; b) realizarea consecventă a sarcinilor ordinare ale Partidului și Statului Sovietic prin mijloacele artelor plastice, educația poporului moldovenesc în spiritul comunismului, etc. Astfel sarcinile de creație nu au fost cele ce au unit într-o asociație obștească plasticienii, ci obiectivele ideologice și politice. Abia după ele erau expuse și alte obiective ale uniunii: contribuirea la formarea cadrelor locale de plasticieni, formarea tinerelor talente, sprijinul și ajutorul reciproc în scopul perfecționării etc. Dar toate acestea urmau să fie îndeplinite de către membrii uniunii în baza principiului dominant în arta sovietică – realismul socialist, deci, scopul urmărit, de la bun început de organizație, a fost ... crearea unor opere contemporane de o înaltă cultură artistică, ce ar reflecta munca eroică a țării sovietelor în perioada postbelică de dezvoltare a economiei, culturii și artei în condițiile tinerei Republici Sovietice Moldovenești. Documentele statutare, elaborate de către exponenții ideologiei comuniste, demonstrează că asociația era privită ca o pârgie în realizarea idealurilor PCUS. În Capitolul II al Statutului – Structura Uniunii Artiștilor Plastici, găsim două articole care spulberă în totalitate caracterul obștesc, benevol și independent al asociației, vehiculat în Preambul și în Capitolul I. Astfel, articolul 5 dispune: ...*Supravegherea generală asupra activității Uniunii Artiștilor Plastici Sovietici din RSSM este îndeplinită de Direcția pentru problemele artei de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM...*

Despre activitatea Uniunii Artiștilor Plastici din RSS Moldovenească, E.S. Postovoi, șeful sectorului de artă și literatură al CC al partidului, informează la 5 mai 1950 următoarele: În 1944 și-a reîncept activitatea Uniunea Artiștilor Plastici din Moldova. În acea perioadă el era alcătuit din câțiva membri și candidați, întorși din evacuatie. *La moment Uniunea s-a mărit până la 39 de membri și candidați, dintre care 5 sunt moldoveni. Lucrările pictorilor, comparative cu anul 1944, au devenit mai calitative sub aspect artistic și ideologic. Expozițiile anuale au devenit un factor important al creșterii creative ale pictorilor, sculptorilor și graficienilor. În acest an a fost creată secția de arte decorative, se finalizează construcția Casei Pictorului, care va îmbunătăți condițiile de activitate a pictorilor. În același timp în artele plastice din Moldova se simte acut lipsa specialiștilor de înaltă calificare, capabili să creeze opere monumentale, care să oglindescă epoca. În acest scop cc al cps este rugat să ofere 5 locuri în instituturile din Moscova, Leningrad, Kiev ș.a. orașe din țară, unde ar putea fi îndreptați cei mai talentați tineri. Școala de Arte Plastice, care trebuie să pregătească cadre pentru artele plastice și colectivul pedagogic al acesteia, mai ales la obiectele de specialitate, sunt de o calificare nesatisfăcătoare. Contingentul de elevi nu poate asigura executarea problemelor puse în seama școlii. Din 116 elevi moldoveni sunt doar 16 oameni. Clădirea de studii nu corespunde unor minime condiții pentru studii, iar auditoriile sunt amplasate doar în 4 camere. La începutul anului nou de învățământ se preconizează să fie angajări noi în colectivul pedagogic și să fie modificat contingentul elevilor admiși în primul curs, pentru a mări numărul de moldoveni, urmând ca după terminarea construcției clădirii școlii musicale, clădirea va fi transmisă Școlii de arte plastice.*

Concluzii

Urmărind evoluția completării fondurilor în perioada anilor 1944-1962 și comparând-o cu situația actuală a colecțiilor, ne convingem, că multe dintre operele donate sau achiziționate în aceste timpuri lipsesc. Cele mai relevante pierderi se referă la Colecția de artă, extrasă din România în 1944, în care figurează peste 300 de piese dintre care 91 de gravuri, 90 de tablouri, goblenuri și obiecte de artă populară- ceramică, port popular, covoare, sculptură, instrumente populare etc. La fel nu sunt cunoscute locurile și proprietarii celor peste 30 de obiecte de mobilier vienez naționalizate de sovietici în 1944 din clădirile Kligman

și Herța, ca să nu mai vorbim despre numeroase opere care figurează în acte, dar nu există în actuala colecție a Muzeului, fiind vorba despre operele de artă europeană, rusă sau sovietică. În plus, se spulberă un mit din perioada sovietică, conform căruia operele din colecția muzeului au fost transmise Moldovei de Ermitaj, Muzeul Rus sau Galeria Tretiakov.

Referințe bibliografice

1. Agenția Națională a Arhivelor, fosta Arhivă Națională a Moldovei, în continuare ANA, F. 2939, inv.1, d.3, 13 p. Actul despre transmiterea operelor de artă a Comisiei de achiziții din Moscova, 1944.
2. ANA, F. 2939, inv.1, d. 2, 2 p. Informație despre completarea colecțiilor muzeului între anii 1944-1951.
3. ANA, F. 2939, inv.1, d. 7, 13 p. Actul de achiziție din perioada 03.04.1945-06.08, 1945; 15.06. 1945, nr. 1940.
4. ANA, F. 2939, inv.1, d. 11, 59 p., 1 decembrie 1946.
5. ANA, F. 2939, inv.1, d. 18, 58 p., 1947.
6. ANA, F. 2939, inv.1, d. 28, 22 martie 1949, 5 p.; Inventarierea din 24.09. 1949, d. 31, 34 p.; d. 48, inventarierea din 19.04.1950, 57 p .
7. ANA, F. 2939, inv.1, d. 56, procesele verbale pentru achiziții din perioada 11 noiembrie 1951- 20 decembrie 1951, 5 p.; Actul din 25 octombrie 1951, d. 69, 4 p., despre schimbarea conducerii muzeului; d. nr.75, despre o nouă achiziție a exponatelor de la persoane fizice aduse din Rusia, 15 decembrie 1951, 5 p.
8. ANA, F. 2939, inv.1, d.102. Acte de achiziții din 6 iunie 1953 - 5 noiembrie 1953 și actul din 8 februarie 1953, d. 97.
9. ANA, F. 2939, inv.1,d. 139 . Muzeul Republican de Arte Plastice al RSSM transferă 30 de lucrări Muzeului Ținutului Natal la 12 februarie și 25 noiembrie 1955.
10. ANA, F. 2939, inv.1, d. 172, 45 p. Acte de transmitere și primire a exponatelor între 30 ianuarie și 21 decembrie 1957 (cinci lucrări ale Hotelului Consiliului de Miniștri), iar pe 30 aprilie 1957 primește de la Moscova Expoziția de Artă din RSS Română).
11. ANA, F. 2939, inv.1, d. 121 din 16.02-28.11.1954, 16 p. Donația Anei Condrat Croitoru din Moscova a lucrării lui Leonid Turjanski - Peisaj.
12. ANA, F. 2939, inv.1, d. 224. Achiziții confirmate de la persoane private din Moscova, 1952-1958.
13. ANA, F. 2939, inv.1, d. 249, 60 p. Actul de achiziții din 1961 în care pentru dată figurează Muzeul „Pușkin”.
14. ANA, F. 2939, d. 249, inv.1, p. 3. Actul de achiziții din 28 decembrie 1967 despre donația familiei Croitoru din Moscova Muzeului din Chișinău.
15. ANA, F. 3080, inv. 1, d. 37, f. 3, 7, 8, 9, p. 52-57; ANA, F. P-2848, inv. 2, d. 107, p. 110-112.
16. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, F. P-2906, inv. 1, d. 29, p. 1.
17. Valentina Ursu. *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale.1944-1991*. Ediția a II-a revăzută și completată. Chisinau, Pontos, 2015, 262 p., ISBN 978-9975-51-680-8.
18. Victoria Rocaciuc. *Artele plastice din Republica Moldova în contextul sociocultural al anilor 1940-2000*. Chișinău: Atelier, 2011, p.52, ISBN 978-9975-51-680-8.